

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2011 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2011

2

Vilnius 2012

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2011

2

Vilnius 2012

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-2-65

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2012
© Straipsnių autoriai, 2012

LIUDAS GLEMŽA

POLICINIŲ INSTITUCIJŲ RAIDA LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE 1775–1794 M.¹

XVIII amžiuje policijos funkcijos buvo platesnės nei šiandien. Policija rūpinosi ne tik viešąja tvarka ir saugumu, bet ir prižiūrėjo statybas, kelius, kontroliavo ilgio ir svorio matus, produktų kokybę, jų kainas, teismų darbą, steigė ir prižiūrėjo ligonines, prieglaudų namus, kalėjimus, naujas kapines, rūpinosi sanitarijos, priešgaisriniais reikalais, prižiūrėjo viešuosius renginius ir t. t. Todėl policijos veiklos arealas taip pat buvo kur kas platesnis. Ji turėjo rūpintis visos valstybės saugumu ir ramybe (kovoti su kriminaliniais nusikaltėliais, prostitucija, elgetavimu, plėšikavimu ir visais asmenimis, neturinčiais legalaus pragyvenimo šaltinio), prižiūrėti gydytojų ir vaistininkų darbą, spaudos laisvę ir autorines teises, nustatyti visoje valstybėje vienodus svorio ir ilgio matus, tvarkyti kelius, paštą, špitoles. Policija turėjo ir teisminių galių. Policinės institucijos atsirado jau XVII a. pabaigoje Prancūzijoje, o XVIII a. išplito beveik po visą Europą. Policinės institucijos iš pradžių kūrėsi didžiuosiuose Europos miestuose, kur buvo sunkiau prižiūrėti tvarką ir ramybę, o vėliau jų veiklos arealas apėmė visas valstybių teritorijas. Per XVIII a. policinės institucijos įgijo teisę kištis į miestų vidaus reikalus, jos perėmė daugumą funkcijų iš miestų savivaldos (taip pat peržengė Bažnyčios imunitetą) – statybos, gatvių apšvietimas ir grindimas, policijos žinioje atsidūrė gaisrininkų komanda, ligoninių ir kapinių globa, žodžiu, viskas, ko tik reikėjo „gerai tvarkai“².

¹ Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Biurokratinių struktūrų raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1775–1794 m.“ (Registracijos Nr. MIP-10412).

² A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiórów*, Warszawa, 1959, s. 19–25.

Geros tvarkos komisijos (1776–1789)

Būtent su šiuo pavadinimu ir siejasi pirmoji institucija Abiejų Tautų Respublikoje, kuri įgijo policines funkcijas – tai iš bajorų sudaryta Geros tvarkos komisija (*Boni ordinis*), pirma įvesta valdovo rezidavimo vietoje Varšuvoje 1765 metais. Geros tvarkos komisijoms buvo nurodyta kontroliuoti miesto savivaldų veiklą ir sutvarkyti miesto dokumentus (privilegijas, nuosavybės, jurisdikų), parengti miestų planus ir inventorius, išspręsti vidaus nesutarimus ir ginčus (miestiečių su kitomis socialinėmis grupėmis, kivirčus tarp miesto bendruomenės ir magistrato), sureguliuoti miestų išlaidas ir pajamas (t. y. kontroliuoti miesto ekonominį gyvenimą), prižiūrėti tvarką (gatvių tiesimas, apleistų namų tvarkymas, šiukšlių išvežimas, priešgaisrinė apsauga, statybų kontrolė), rūpintis miesto ūkiniais reikalais³. Centrinė valdžia teapibrėžė komisijos kompetenciją: įstatymų leidybos (nurodymai konkrečiam miestui), teisminę (Lietuvoje visi surasti pažeidimai turėjo būti persiųsti LDK asesorių teismui) ir kontrolinę⁴. Komisijos buvo lokalaus pobūdžio, su centrinės valdžios institucijų žinia sudarytos atskirai kiekvienam miestui.

Reformos Lietuvoje vėlavo. Iš esmės tik pagal 1776 m. įstatymą, kuris daliai mažesnių LDK miestų naikino magdeburgines teises, savivaldos teises išsaugojusiuose miestuose tvarką turėjo įvesti Geros tvarkos komisijos, bet visuose jos taip ir nebuvo įkurtos. Yra žinoma, kad Geros tvarkos komisija 1776 m. pradėjo darbą Gardine, 1786 m. Kaune ir Lydoje, o 1788 m. jau veikė Breste, neaišku, ar tokia institucija pradėjo darbą Minske. 1778–1786 m. buvo svarstomas Geros tvarkos komisijos įsteigimas Vilniaus mieste, bet čia ji taip ir nebuvo įkurta. Komisijų įkūrimu rūpinosi LDK pakancleris Joachimas Liutauras Chreptavičius, o komisijos įsteigimą ir jos komisarų tvirtino valdovas (iš tikrųjų – Nuolatinė taryba karaliaus vardu). Komisarais galėjo tapti tik bajorai. Jų skaičius nebuvo vienodas. Pavyzdžiui, Kauno Geros tvarkos komisiją sudarė 7 komisarai, iš kurių vienas buvo vyriausiasis – prezidentas⁵, o Vilniuje buvo numatyti tik 5 komisarai⁶.

Komisarai turėjo rinktis į posėdžius miesto rotušėje arba kurioje nors kitoje darbu patogioje vietoje ir spręsti miesto reikalus posėdžiuose, dalyvaujant ne mažiau kaip 3 komisarams. Komisarai sprendimus priimdavo balsų dauguma.

Neaišku, kokia buvo miestiečių įtaka skiriant Geros tvarkos komisijos komisarų, tačiau Vilniaus magistratas, kreipdamasis į J. Chreptavičių, išvardijo bajorus, kuriuos

³ Warunek miast i miasteczek naszych królewskich w Koronie i w W. Ks. L., *Volumina legum* (toliau – VL), t. 7, 1782, s. 351–353; J. P t a ś n i k, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, 1949, Warszawa, s. 396–397.

⁴ Plg. T. S r o g o s z, Geneza i funkcjonowanie komisji dobrego porządku, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Łódź, 1995, s. 161.

⁵ Geros tvarkos komisijos kūrimo Kaune 1786 m. dokumentai, parengė L. Glemža, *Kauno istorijos metaštis*, t. 2, Kaunas, 2000, p. 211–213.

⁶ [1786?] Vilniaus Geros tvarkos komisijos projektas: *Mokslų akademijos biblioteka* (toliau – MAB), f. 17–132, l. 251–251a.

pageidautų matyti komisijos nariais, iš jų prezidentu išskirdami patį J. Chreptavičių⁷. Geros tvarkos komisijų struktūros centrinė valdžia nebuvo nustačiusi. Pasitelkus Kauno pavyzdį galima teigti, kad komisijos kanceliarijos pareigūnų skaičius buvo itin mažas. Iš kitų komisijų veiklą liudijančių dokumentų žinoma, kad iš miesto savivaldos buvo skiriamas sekretorius (Kaune juo galėjo būti bendruomenės narys Jokūbas Dobrovolskis (Jakub Dobrowolski), magistrato posėdžių metu informuodavęs savivaldos pareigūnus apie komisarų sprendimus⁸).

1778 m. rugpjūtį Nuolatinė taryba karaliaus vardu kreipėsi į Policijos departamentą dėl Geros tvarkos komisijų plėtros⁹. Šiame dokumente vienas svarbiausių klausimų buvo atlyginimai komisarams ir komisijų kanceliarijų darbuotojams, kuriuos numatyti ir nustatyti nurodė Nuolatinė taryba. Į šį prašymą Policijos departamentas Nuolatinei tarybai atsakė¹⁰: „pasvėrus, kiek daug karališkieji miestai turi kitų svarbiausių reikalų, kaip juos pradėjo spręsti, ir kiek daug dar liko [igyvendinti], neatrodo, kad iš tų menkų likusių pajamų Geros tvarkos komisijų komisarai galėtų gauti algas“. Departamentas užtikrino Nuolatinę tarybą, kad net ir padvigubinus propinacijos mokesčius, iš kurių Nuolatinės tarybos siūlymu komisarams turėjo būti mokamos algos, tam miestų pajamų neužtektų. Nuolatinei tarybai buvo pateiktas Poznanės miesto pavyzdys. Čia vien tik Geros tvarkos komisijos kanceliarijos išlaikymas kasmet siekė 15 tūkst. auksinų, o pajamos iš propinacijos – 22 tūkst. auksinų, todėl komisarai algų atsisakė patys. Tuo remdamasis Policijos departamentas aiškino Nuolatinei tarybai, jog komisarams „pakanka garbės už tarnybą ir pasitikėjimą“, algas siūlė palikti raštininkui, kanceliarijos darbuotojams ir geometriui. „Kadangi, – toliau rašė, – alga raštininkams, kanceliarijų darbuotojams ir geometrams yra tikrai reikalinga, todėl [siūlome], kad komisijos šioms pareigoms išrinktų tinkamus ir nedaug kainuojančius žmones“ (pabraukta mano – L. G.). Šio Policijos departamento atsakymo, matyt, visada paisyta, nes komisarams algos nebuvo numatytos, o kanceliarijos darbuotojams lėšos buvo taupomos, ypač nedidelį ekonominį potencialą turinčiuose Lietuvos miestuose – pvz., Kaune, Lydoje. Matyt, dėl šios priežasties Kauno komisijoje buvo taip mažai kanceliarijos darbuotojų.

⁷ Komisarais Vilniaus magistratas norėjo matyti LDK referendumų kunigą Bžostovskį, Vilniaus seniūną Pacą, Trakų pakamari Riomerį, Lydos pavieto žemės teisėją Narbutą ir Rečicos pavieto išdininką Odincą (Odyniec), ten pat, l. 84.

⁸ Plg. L. G l e m ž a, Kaunas miestiečių sąjūdyje 1789–1791 metais, *Kauno istorijos metraštis*, t. 1, Kaunas, 1998, p. 52; Apie būtinybę komisijos darbą prižiūrėti bajorams ir miestiečių atstovui užsiminta Vilniaus Geros tvarkos komisijos projekto juodraštiniam variante: „Dogodzić trzeba i miastu. A za tym pisarz od nich wyznaczony również będzie decydował jak i asesor“, [1786?] Vilniaus Geros tvarkos komisijos projektas, *MAB*, f. 17–132, l. 251.

⁹ 1778 m. rugpjūčio mėn. Nuolatinės tarybos kreipimasis į Policijos departamentą, *Archiwum Głównie Akt Dawnych* (toliau – *AGAD*), tzw. ML, dz. IX, b. 17, l. 379–385.

¹⁰ 1778 m. Policijos departamento atsakymas Nuolatinei tarybai, ten pat, l. 390–397.

Kitaip, nei Lenkijoje, Lietuvoje Geros tvarkos komisijos per vėlai pradėjo darbą, todėl laukiamų rezultatų nebuvo. Lietuvoje, matyt, iniciatyvą rodė ne tiek valstybinės institucijos, kiek patys miestiečiai, taip pat seniūnijų bei ekonomijų administratoriai. Vilniaus ir Kauno miestų bendruomenės su komisijos pagalba ketino pažaboti magistrato pareigūnų savivalę, neteisėtų mokesčių įvedinėjimą, sustiprinti miesto pajamų bei išlaidų kontrolę. Gardine ir Lydoje komisijos buvo įkurtos seniūnų iniciatyva¹¹.

Lietuvoje, matyt, sėkmingesne veikla galėjo pasigirti tik komisija, veikusi Gardine. Gardino Geros tvarkos komisija surašė miesto išlaidas ir jas reguliavo, inicijavo miesto dokumentų sutvarkymą, sudarė miesto planą su inventoriumi ir posesorių sąrašu (1780 m.), mokesčių surinkimo instruktažą (1786 m.). Trumpa komisijų veikla sujudino įsise-nėjusias miestų problemas, palietė jautrius nuosavybės, mokesčių ir finansų klausimus, todėl sulaukė nepasitenkinimo iš magistratų ir miestų gyventojų. Įstrigus reformoms miestuose, komisijų veiklos neefektyvumu skundėsi bajorai. 1790 m., pradėjus veikti Civilinėms karinėms komisijoms, kurioms buvo perduoti ir miestų reikalai, Geros tvarkos komisijos turėjo perduoti šioms vietinėms institucijoms dokumentus ir užbaigė savo veiklą¹².

Geros tvarkos komisijų kūrimas LDK miestuose buvo chaotiškas, centrinės valdžios iniciatyva nesulaukė deramos paramos iš vietinių bajorų, komisijų darbas pasirodė neefektyvus, todėl siekiant rezultatyvumo 1786 m. seime kilo mintis sudaryti dar atskiras vaivadijų komisijas iš 5–6 didikų ir bajorų, kurios taip pat prižiūrėtų ir Geros tvarkos komisijų veiklą. Vis dėlto sumanymas taip ir liko neįgyvendintas¹³.

Policijos departamentas (1775–1788)

1775 m. Nuolatinėje taryboje buvo įkurta centrinė policinė institucija Abiejų Tautų Respublikoje – Policijos departamentas, turėjęs tik prižiūrėti maršalų, kurių rankose išliko svarbiausios policinės funkcijos, veiklą. Įkurtasis departamentas galėjo priminti, siūlyti, o reikalui esant – iškviesti į seimo teismą, todėl departamento pagrindinė funkcija buvo kontrolė. 1776 m. Policijos departamento galios buvo šiek tiek praplėstos. Jis turėjo prižiūrėti mokesčių mokėjimą, rūpintis prekybos reikalais, gyventojų saugumu; tačiau svarbiausias dėmesys buvo skirtas tiktai miestams ir ne visais atvejais departamento valdžia buvo nevaržoma.

¹¹ Plačiau žr.: L. Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 m.*, Kaunas, 2010, p. 24.

¹² J. Gordziejew, *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń, 2002, s. 49–53; T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. 2, Kraków, 1897, s. 296–297; T. Srogosz, *Geneza i funkcjonowanie komisji dobrego porządku*, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Łódź, 1995, s. 152–163; R. Civiński, L. Glemža, *Kauno magistrato politinės kultūros bruožai XVIII–XIX a. sandūroje*, *Kauno istorijos metraštis*, t. 3, Kaunas, 2002, p. 70; Geros tvarkos komisijos kūrimo Kaune..., p. 211–213.

¹³ T. Srogosz, *Geneza...*, s. 159.

Departamento pareigūnais buvo 8 senatoriai ir bajorai, skiriami ir renkami dvejiems metams. Kaip ir kitiems Nuolatinės tarybos nariams jiems buvo mokamas metinis atlyginimas. Departamentui vadovavo Lenkijos ir Lietuvos maršalai, dalyvavę ir Nuolatinės tarybos posėdžiuose. Jiems nesant buvo skiriamas pavaduotojas. Policijos departamento kanceliariją tesudarė 5 tarnautojai, kurių išlaikymui buvo skiriamos menkos lėšos (12 tūkst. auksinų), jų algos beveik nuolat vėlavo¹⁴.

Pačioje veiklos pradžioje departamentas parengė projektus dėl miestų¹⁵, elgetų ir valkatų¹⁶, kreipėsi atskirai į LDK ir Lenkijos piliečius dėl svorio ir ilgio matų¹⁷, parengė schemas, kurias užpildę magistratai turėjo pranešti departamentui apie špitolių būklę, o seniūnai – apie miestų padėtį¹⁸, kreipėsi į Nuolatinę tarybą dėl Geros tvarkos komisijų plėtros¹⁹.

Tačiau departamento iniciatyvoms miestų reikalais buvo iškart atvirai pasipriešinta Nuolatinėje taryboje. Policijos departamentui buvo atsakyta, kad jis neturi teisės reikalauti iš magistratų ir seniūnų raportų apie špitolių bei miestų padėtį, nes 1768 m. seimas nurodė ekonominiams miestų reikalais rūpintis vietinėms Geros tvarkos komisijoms²⁰. 1778 m. Policijos departamentas pateikė reikalavimą Nuolatinei tarybai, kad Geros tvarkos komisijos su juo bendradarbiautų ir reguliariai informuotų apie savo veiklą²¹. 1782 m. Policijos departamentas raportavo Nuolatinei tarybai, kad jo veiklą smarkiai suvaržė įstatymai, nes seimas uždraudė jam kontroliuoti miestų turtą²². Tais pačiais metais Policijos departamentas pateikė seimui svarstyti projektą „Mūsų karališki miestai ir miesteliai Karūnoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, kuriuo dar kartą pamėgino įteisinti savo viršenybę prieš vietines institucijas miestams ir suefektvinti jų veiklą, bet ir šįkart nesėkmingai. Neatliekančius pareigų Geros tvarkos komisijų komisarus buvo siūloma leisti

¹⁴ V. Kozlovskis (W. Kozłowski) 5000, A. Naglovskis (A. Nagłowski) 3000, o 3 kanceliaristai po 1334 auksinus: A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 34; 1776–1782 m. Policijos departamento išlaidas atspindintys dokumentai: *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, 90, l. 391–396. Vis dėlto visas nustatytas algų sumas kanceliarijos darbuotojai gaudavo dažniausiai pavėluotai, dalis lėšų, skirtų kanceliarijos algoms, buvo skiriama kanceliarijos poreikiams: stalams, kėdėms, židiniams, įstatymų ir teisių rinkiniams (naujam *Volumina legum* tomui, pasibaigus seimui, Lietuvos statutui) įsigyti ir kt.: Plačiau žr. 1782 m. M. Ževusio ir subalternų kreipimasis į Nuolatinę tarybą dėl algų Policijos departamento kanceliarijos darbuotojams, ten pat, dz. IX, b. 28, l. 185–190, 192.

¹⁵ 1775 05 27 Policijos departamento projektas dėl miestų, nusiųstas Nuolatinei tarybai, ten pat, b. 75, l. 187–189.

¹⁶ 1775 05 20 Policijos departamento projektas dėl valkatų, ten pat, l. 179–186. Projektas iš esmės buvo skirtas Varšuvai, nors tam tikrose vietose ir rašoma visų miestų vardu.

¹⁷ 1775 10 06 Policijos departamento posėdžio protokolas, ten pat, l. 212–213a.

¹⁸ Ten pat, l. 190–193.

¹⁹ 1776 08 01 Policijos departamento kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, l. 245–247a.

²⁰ Ten pat, p. 194.

²¹ 1778 m. Policijos departamento atsakymas Nuolatinei tarybai dėl Geros tvarkos komisijų plėtros, ten pat, b. 17, l. 397.

²² 1782 09 02 Policijos departamento ataskaita Nuolatinei tarybai už dvejų metų veiklą, ten pat, dz. VII, 90, l. 399.

Policijos departamentui perduoti į teismą, o taip pat prižiūrėti, kad per 2 metus komisijos būtų įkurtos visuose savivaldžiuose miestuose ir miesteliuose²³. Tad reformų opozicijos pastangomis įstatymu departamentui garantuota reali ekonominė valdžia miestams išvirto į finansų kontrolę tik „davus sutikimą“ miestams ir jų seniūnams. Atvirai pasipriešinus didikams, Geros tvarkos komisijos išliko savarankiškomis institucijomis, pavaldžiomis seimui²⁴. Patys Policijos departamento pareigūnai gerai suprato, kad be vietinių padalinių departamentui nepavyks įgyvendinti reformų, todėl 1782 m. kreipdamiesi į Nuolatinę tarybą prašė išskirti bent šešis pareigūnus intendantus (4 Lenkijai ir 2 Lietuvai), išrinktus iš bajorų, kurie pajėgtų atlikti šias funkcijas²⁵.

Dėl šių priežasčių reformos miestuose įstrigo. Iš Lenkijos miestų į departamentą nuolat plaukė prašymai, skundai ir raportai. Tuo tarpu net ir privilegijas išsaugojusių Lietuvos miestų prašymai ir skundai Policijos departamentą pasiekdavo ypač retai. Maži miestai kreipdavosi dar rečiau. Per tryliką veiklos metų Policijos departamentas nesugebėjo išsiaiškinti nei finansinės, nei ūkinės Lietuvos miestų padėties, nesuskirstė Lietuvos miestų į apygardas, nors veiklos pabaigoje tai jam pavyko padaryti Lenkijoje. Realiai Lietuvoje nebuvo pradėta kontroliuoti ir špitolių veikla. Efektyviau buvo įgyvendinami potvarkiai Varšuvoje, kurioje buvo ir departamento būstinė, departamento universaluose dažniau buvo akcentuojami Varšuvos ir Lenkijos karalystės miestų reikalai, ne visuomet nurodymai peržengdavo LDK sienas. Lenkijoje Policijos departamentas jau gana sėkmingai pradėjo spręsti socialinio aprūpinimo ir švietimo klausimus²⁶.

Dar prieš Nuolatinės tarybos panaikinimą Policijos departamentas baigė savo darbą, todėl visais jo reikalais iki Abiejų tautų policijos komisijos atsiradimo rūpinosi maršalai ir seimas²⁷. Maršalų dispozicijon kuriam laikui, matyt, perėjo ir Policijos departamento kanceliarija.

Civilinės karinės komisijos (1790–1792, 1793–1794)

Padėtis keitėsi prasidėjus Ketverių metų seimui, kai atskiru įstatymu nuo Lenkijos buvo įkurtos LDK Civilinės karinės komisijos pavietuose²⁸. Jas įsteigus buvo panaikintos

²³ 1782 m. Policijos departamento projektas seimui, ten pat, l. 389a–390.

²⁴ A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 32–35.

²⁵ 1782 m. Policijos departamento projektas „Miestai ir miesteliai mūsų karališkieji Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ kartu su kreipimusi į Nuolatinę tarybą, *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, b. 90, l. 390a.

²⁶ Plačiau žr.: A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 41–58. Plg. 1785 04 11 Policijos departamento universalas dėl Lenkijos miestų piliečių siuntimo mokytis į Krokuvos Vyriausiąją mokyklą, *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, b. 92, l. 371–374.

²⁷ T. K o r z o n, *Wewnętrzne dzieje...*, t. 5, s. 179.

²⁸ Plačiau žr.: 1789 11 19 Komisje wojewódzkie i powiatowe w Wielkim Księstwie Litewskim, *VL*, t. 9, s. 136–142; E. B r u s o k a s, L. G l e m ž a, Vilniaus miesto savivalda ir struktūra po Ketverių metų seimo miestų reformos (1792, 1794 m.), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, [t.] 1, p. 45–72; J. G o r d z i e j e w, Civilinės karinės tvarkos komisijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestai Ketverių metų seimo laikotarpiu, *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sud. R. Šmigelskytė-Stu-

vietinės Geros tvarkos komisijos. Civilinės karinės komisijos (kitai dar istoriografijoje vadinamos Tvarkomosios arba pagal visą pavadinimą – Tvarkomosios civilinės karinės komisijos) Lietuvoje buvo įsteigtos 1789 m. lapkričio 19 d. Jos sudarė administracinę valdžią vaivadijose ir pavietuose, palaikė tiesioginį ryšį tarp centrinės valdžios ir provincijos, apėmė dalį karinių, visuomeninių, ūkinių, ekonominių, policinių, teisminių bei edukacinių reikalų ir įgijo vietinės vykdomosios valdžios funkcijas. Iš esmės, kaip ir kitos XVIII a. lokalinės policinės institucijos, Civilinės karinės komisijos turėjo stiprinti valstybę, užtikrinti jos gerovę bei, suvokiant, jog valstybės stiprybė priklauso nuo piliečių skaičiaus, rūpintis gyventojų praeaugio didėjimu.

Pagal Civilinių karinių komisijų įstatymą, komisijos turėjo būti sudarytos visuose LDK vaivadijų ir paviėtų seimeliuose. Reformų eigoje jų skaičius išaugo. 1792 m. LDK veikė 30 Civilinių karinių komisijų²⁹. Į komisijos sudėtį įėjo kanceliarijos darbuotojai: regentas, viceregentas, kasininkas, instigatorius ir vaznys. Tačiau neretai atsirasdavo ir daugiau pareigūnų: šaltiniuose minimi vicekasininkai, net 3 Vilniaus komisijos instigatoriai, liustratoriai, raštininkai. Augant specializacijai pareigūnai apibrėždavo savo funkcijas dar konkrečiau: „svarstyklių liustratorius“, „liustratorius ir oficialistas kelių priežiūrai“, „odos mokesčio raštininkas“³⁰. Komisijos vedė posėdžių protokolų, einamųjų protokolų, dekretų, šaukimų registracijos, pasų, pajamų ir išlaidų bei kitas knygas. Komisijos dirbo intensyviai ir pasiekė nemažų rezultatų. Steigiamajame įstatyme buvo nurodyta, kad komisija turi dirbti kasdien (posėdžiuose dalyvaujant ne mažiau kaip trims komisarams), išskyrus švenčių dienas, nuo 8 iki 13 valandos.

Pagal reformų autorių sumanymą, Civilinių karinių komisijų pavaldumas ir pareigos Įstatymų sargybai, seimui ir centrinėms valdžios institucijoms (Karo, Išdo, Policijos, Edukacijos komisijoms) turėjo būti aiškiai apibrėžtas dar vieno papildomo įstatymo, tačiau toks projektas „Vaivadijų komisijos“ seime priimtas nebuvo. Steigiamajame įstatyme tebuvo apibrėžtas komisijų pavaldumas ir pareigos Įstatymų sargybai. Tad aiškiau neapibrėžta padėtis Civilinės karinės komisijas paliko pavaldžias tik Įstatymų sargybai ir seimui³¹.

kienė, Vilnius, 2008, p. 253–261; J. G o r d z i e j e w, Z dziejów komisji porządkowych cywilno-wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, rok XLVII (2002), s. 167–192; J. G o r d z i e j e w, *Komisje porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków, 2010.

²⁹ Po 1792 m. administracinės reformos Vilniaus vaivadijoje: Vilniaus, Ukmergės, Breslaujos, Lydos, Eišiškių, Ašmenos, Pastovių; Trakų vaivadijoje: Trakų, Gardino, Upytės, Kauno, Prienų, Merkinės; Žemaitijoje: Raseinių, Šiaulių, Telšių; Naugarduko vaivadijoje: Naugarduko, Slanimo, Valkavisko, Slucko; Polocko vaivadijoje: Polocko; Vitebsko vaivadijoje: Vitebsko ir Oršos; Bresto vaivadijoje: Bresto, Pinsko, Kobrino, Užpinskių; Minsko vaivadijoje: Minsko, Mozyriaus ir Rečicos; J. G o r d z i e j e w, *Komisje porządkowe...*, s. 27–28.

³⁰ Ten pat, s. 35–36.

³¹ J. W o j a k o w s k i, *Straż praw*, 1982, Warszawa, s. 137–138.

Komisijos turėjo rinktis vaivadijos arba pavieto mieste. Komisarų dvejiems metams rinko gromnyčių seimeliuose susirinkę bajorai. Rinkimai į komisijas įvyko 1790 ir 1792 m. pradžioje. 1791 m. balandžio 18 d. Miestų įstatyme buvo numatyta galimybė į kiekvienos komisijos sudėtį šalia bajorų įtraukti po 3 miestų atstovus, tačiau ji iki Ketverių metų seimo veiklos pabaigos taip ir nebuvo įgyvendinta, nes 1792 m. gegužės 9 d. numatyti miestų apygardų suvažiavimai, kuriuose turėjo būti renkami miestų atstovai į komisijas, buvo nukelti dėl augančios įtampos ir artėjančio karo su Rusijos imperija. Targovicos ir LDK Generalinė konfederacija 1792 m. panaikino visas Ketverių metų seimo reformas, todėl nustojo veikusios ir Civilinės karinės komisijos. 1793 m. Gardino seimas Civilinės karines komisijas sugražino, tačiau pagal įstatymus komisarais galėjo būti jau tik bajorai. Galiausiai miestiečiai buvo įtraukti į Civilinės karines komisijas tik 1794 m. sukilimo metu.

1793 m. lapkričio 23 d. dieną buvo priimtas ir Civilinių karinių komisijų įstatymas, kuris be didesnių pakitimų atkūrė Ketverių metų seimo laikotarpiu įkurtų komisijų struktūrą, sudėtį ir funkcijas (komisarais negalėjo būti renkami miestiečiai, administracija keitėsi sumažėjus valstybės teritorijai po pirmojo padalijimo). Naujieji įstatymai nurodė ne tik derinti veiksmus tarp centrinių ir vietinių institucijų, tačiau ir vietinėms institucijoms paklusti centrinėms. Taip buvo pasiektas beveik dvidešimt metų siektas rezultatas.

1794 m. pradžioje įvyko Civilinių karinių komisijų rinkimai. Netrukus Kauno, Gardino, Prienų ir Telšių Civilinės karinės komisijos kreipėsi į Nuolatinę tarybą, reikalaujamos skirti lėšas komisijų raštininkų ir kanceliarijų darbuotojų išlaikymui³². Dėl lėšų stygiaus Kauno komisija apkaltino LDK išdo komisiją, aiškino, kad ši nustatė neteisėtus mokesčius iš pajamų, kurios anksčiau buvo skirtos Civilinių karinių komisijų kanceliarijoms išlaikyti³³.

Iškilo ir kita problema – komisarų trūkumas, kokios neteko girdėti Ketverių metų seimo laikotarpiu. Slanimo Civilinės karinės komisijos komisarų išrinktas Tadas Jundzilas prašė, kad jį atleistų iš pareigų, į kurias buvo išrinktas nedalyvaudamas seimelyje ir būdamas už Slanimo pavieto ribų, tvarkydamas reikalus LDK asesorių teisme Gardine³⁴. Į Nuolatinę tarybą kreipėsi ir Slanimo komisija, kuri konstatavo, jog pagal komplektą trūksta trijų komisarų, ir klausė Nuolatinės tarybos: „ar [Nuolatinė taryba] leis mums patiems išsirinkti; ar pati paskirs asmenis, kad būtų pilnas komplektas“³⁵. Naugarduko

³² 1794 02 04 Kauno civilinės karinės komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, *AGAD*, tzw. ML, dz. IX, 14, l. 377–378; 1794 02 04 Prienų civilinės karinės komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, l. 379–379a; 1794 02 15 Gardino civilinės karinės komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, l. 380; 1794 03 18 Telšių civilinės karinės komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, l. 332.

³³ 1794 03 15 LDK policijos komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, b. 19, l. 269.

³⁴ 1794 03 09 T. Jundzilo kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, b. 23, l. 132–133.

³⁵ 1794 03 10 Slanimo civilinės karinės komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, l. 135.

Civilinė karinė komisija skundėsi, kad trūksta pareigūnų, nes jie pasitraukė į užsienį arba išvyko iš pavieto³⁶.

1789 m. Civilinių karinių komisijų įstatymas skelbė: „Šias daug darbo reikalaujančias, tačiau nemokamai atliekamas pareigas norime turėti kaip pilietinius nuopelnus.“³⁷ Todėl iš esmės buvo pakartota jau 1778 m. Nuolatinėje taryboje priimta taisyklė Civilinių karinių komisijų kaip ir Geros tvarkos komisijų komisarams. Nepaisant to, trumpa 1789–1792 m. Civilinių karinių komisijų veikla istoriografijoje įvardijama kaip itin sėkminga. 1793 m. Civilinių karinių komisijų įstatyme taip pat buvo patvirtinta, kad darbas komisijose yra „pilietiškai labai svarbus, bet neapmokamas“, tačiau pridurta, jog ketverius metus komisijoje pradirbęs bajoras ateityje įgis pranašumą prieš kitus bajorus siekdamas kitų valstybinių pareigū³⁸. Taip buvo pabrėžtos bent tolesnės karjeros galimybės. Algos buvo numatytos tik Civilinių karinių komisijų kanceliarijų darbuotojams.

Efektyvesnė komisijų veikla buvo Ketverių metų seimo laikotarpiu. Per trumpą 1790–1792 m. laikotarpį Civilinių karinių komisijų nurodymu buvo sunumeruoti didžiųjų miestų pastatai, įvestas centrinių aikščių apšvietimas nakties metu, komisija prižiūrėjo svorio ir ilgio matus, nustatinėjo maisto produktų kainas, rinko rekrūtus, rūpinosi karių apgyvendinimu, prižiūrėjo viešąją tvarką, statybas, mokesčių surinkimą³⁹, vandens ir sausumos kelius, paštą, rūpinosi higiena, kariuomenės aprūpinimu, registravo mokesčių mokėtojus, gaudė valkatas ir elgetas, išdavinėjo pasus ir kt.⁴⁰

Abiejų tautų policijos komisija (1791–1792)

Gegužės 3 d. konstitucijoje buvo pažymėta, kad sprendžiant miestų vidaus tvarkos ir miesto pajamų reikalus, miestai bus pavaldūs Policijos komisijai⁴¹. Pats įstatymas, apibrėžiantis Policijos komisijos struktūrą, pavaldumą, valdžią ir jos ribas, pasirodė vėliau – birželio 24 dieną. „Policijos komisijos“ įstatymas⁴² nurodė komisijai rūpintis miestų reikalais, sudaryti visų miestų liustracijas, didžiuosius miestus suskirstyti į rajonus, o rajonus – į skyrius (arba priežiūras). Komisija turėjo apskaičiuoti miestų skolas, stebėti miestų priešgaisrinę tvarką ir rūpintis nukentėjusiais nuo gaisro, inicijuoti gatvių tiesimą,

³⁶ 1794 02 24 Naugarduko civilinės karinės komisijos raportas Nuolatinei tarybai, ten pat, b. 24, l. 177.

³⁷ Citata iš J. G o r d z i e j e w, Civilinės karinės komisijos..., p. 255 (vertė I. Tumelytė).

³⁸ VL, t. 10, s. 235.

³⁹ Vien apie šias reformas Kaune informuoja įrašai Kauno magistrato posėdžių protokolų knygoje: 1789 07 03, 1790 03 18, 03 22, 08 05, 09 07, 1791 03 24, 04 30 magistrato posėdžių protokolai, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. SA, b. 19560, l. 54, 80, 81–82, 85, 86, 89, 99, 109.

⁴⁰ Plačiau žr.: J. G o r d z i e j e w, *Komisje porządkowe...*

⁴¹ 1791 04 18 Miasta nasze królewskie wolne..., s. 219; 1791 04 18 Mūsų karališkieji laisvieji miestai..., p. 50.

⁴² 1791 06 24 Komisja policji, VL, Petersburg, 1897, t. 9, s. 277–285; A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 91–92.

kapų už miestų perkėlimą, prižiūrėti statybas, svorio ir ilgio matus, kainas, įvesti tvarką turguose, mugėse, sutvarkyti kelius, paštą, teatrus, kafenhauzus, karčemas. Kiekvienas miestas už ūkinę ir finansinę veiklą turėjo atsiskaityti Policijos komisijai, o pastaroji už savo darbą – Įstatymų sargybai ir seimui. Lyginant su Policijos departamentu, 1791 m. Policijos komisijos veiklos arealas išsiplėtė. Ji turėjo sergėti visuotinį saugumą ir ramybę (maištai, kriminaliniai nusikaltimai, apgavystės, stebėjimas ir kontrolė žmonių, neturinčių pragyvenimo šaltinio), rūpintis visuotiniais patogumais ir gerove (sveikatos apsauga, gydytojų darbo priežiūra, tiekti pagalbą nelaimės atveju (gaisrai, badas, ligos), reguliuoti kainas, prižiūrėti nustatytus svorio ir ilgio matus, kelius, kanalus, vandens kelius, viešus pastatus ir renginius, tvarką turguose ir mugėse, pašto darbą, padėti žemdirbiams, pirkliams ir amatininkams, elgetoms ir valkatoms, neturintiems pragyvenimo šaltinio) ir vykdyti teisingumą (prižiūrėti, kad nebūtų pažeidinėjami įstatymai).

Rinkimai į Policijos komisijos komisarus įvyko 1791 m. liepą. Abiejų tautų policijos komisiją sudarė 15 išrinktų pareigūnų, tarp kurių 3 vietas užėmė maršalai (2 Lenkijos ir 1 iš LDK), 6 bajorų atstovai išrinkti seime (po 2 iš Mažosios Lenkijos, Didžiosios Lenkijos ir LDK), net 6 vietos buvo atiduotos miestų atstovams (po 2 iš Mažosios Lenkijos, Didžiosios Lenkijos ir LDK), kurie buvo renkami miestų apygardų suvažiavimuose pagal naujuosius Miestų įstatymus. Komisijos narių skaičius padvigubėjo, lyginant su Policijos departamento sudėtimi, į komisijos sudėtį buvo įtraukti miestų atstovai (nuo 1791 m. rugsėjo) ir tai iš esmės keitė komisijos veiklos pobūdį bei rodė išskirtinį reformų iniciatorių dėmesį reformoms miestuose⁴³. Į pirmąjį posėdį komisarai susirinko 1791 m. liepos 4 d. Tą dieną priesaikas davė ir pirmieji kanceliarijos pareigūnai⁴⁴ (detaliau žr. Lentelę Nr. 1). Liepos 12 d. jie parengė pirmąjį universala, informuojantį gyventojus apie komisijos veiklos pradžią⁴⁵. Komisijos darbas buvo rezultatyvus, nes ji posėdžiaudavo kiekvieną darbo dieną, priimdavo skubius sprendimus, nevensgė griežtų notų kitoms valstybinėms institucijoms (visų pirma Civilinėms karinėms komisijoms), kurios kišosi į Policijos centrinės institucijos veiklos erdvę, nors ir nebuvo pavaldžios. Policijos komisija negalėjo pažeisti piliečių – bajorų (ir miestiečių) laisvių bei nuosavybės teisių, negalėjo kištis į privačios valdos reikalus (tik patarti). Komisija turėjo skatinti ir nevaržyti žodžio laisvės, saugoti autorystės teises (teisės rašyti ir publikuoti, vėlesnė 1793 m. įkurta Policijos komisija jau turėjo užtikrinti cenzūrą⁴⁶).

Beveik metus trukusią Policijos komisijos veiklą 1791–1792 m. istoriografija apibūdina kaip ypač efektyvią. Centrinė institucija, kurios žinion buvo perduoti miestų reikalai, Abiejų Tautų Respublikos miestams išsiuntė daugiau nei du tūkstančius memorialų. Lyginant su Policijos departamento veikla 1775–1788 m., Policijos komisija pasiekė nepa-

⁴³ Plačiau: A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 98–105.

⁴⁴ 1791 07 04 Abiejų tautų policijos komisijos (toliau – ATPK) posėdžio protokolas, *AGAD*, f. AKP, b. 149, l. 1–1a.

⁴⁵ 1791 07 12 ATPK posėdžio protokolas, ten pat, l. 16a–17.

⁴⁶ A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 228–229.

lyginamai didesnių rezultatų. Komisijos potvarkiai peržengė LDK sienas ir pradėjo reformas miestuose. Lietuvos miestų ir miestelių prašymai užplūdo komisijos kanceliariją⁴⁷.

Nepaisant to, Policijos komisija visą 1791–1792 m. laikotarpį tebebuvo kūrimosi stadijoje. Policijos komisiją įkūręs seimo įstatymas „Policijos komisija“ įkūrė tik centrinę jos valdžią, o pačiai komisijai nurodė sukurti savo struktūrą, apimančią ir vietinius padalinius. 1791 m. antroje pusėje komisijos potvarkius pradėjo vykdyti institucijai tiesiogiai pavaldūs Lietuvos valstybiniai ir ekonomijų miestų savivaldos. Privačių ir bažnytinių miestų gyventojams komisija galėjo teikti tik rekomendacijas. Todėl pirmajame etape komisijos atrama tapo miestiečių judėjimas, ir institucijos veiklos arealas neperžengė miestų ribų, o vėliau padėtis palaipsniui keitėsi. Visą Policijos komisijos struktūrą apibrėžęs įstatymas pasirodė 1792 m. pradžioje⁴⁸, tačiau policinis aparatas kūrėsi visą komisijos veiklos laiką. 1791 m. lapkritį komisija patvirtino visų policijos pareigūnų etatų projektą (kiekvienai provincijai po 53, iš viso 159) ir atlyginimų jiems dydį, o gruodį seimui pateikė komisijos metinį biudžetą (728 840 auksinų), kurį svarstė speciali seimo sudaryta deputacija. Seime kilo diskusijos dėl lėšų komisijai sumažinimo. Galiausiai komisijos biudžetas buvo sumažintas iki 440 tūkst. auksinų, tačiau jis liko pakankamai didelis, žinant, su kokiais sunkumais susidūrė valstybė. Pareigūnų skaičius iš esmės nepakito (158). 1792 m. pradžioje buvo numatyta kiekvienai provincijai (taigi, ir LDK) skirti po 1 ekonominių reikalų regentą, 1 saugumo sekretorių, 1 tvarkos sekretorių, 1 registatorių, 1 sekretorių, 1 archyvistą, 1 kasininką, 1 kontrolierių, 1 statybininką, 1 geometrą, 1 hidrauliką, 2 vertėjus, 2 instigatorius, 1 raštininką⁴⁹. Dalis pareigūnų jau dirbo nuo 1791 m. lapkričio 7 d., tačiau jiems aiškiai trūko pagalbininkų, kurie buvo numatyti (žr. Lentelę Nr. 1 ir 2), bet dėl lėšų stygiaus ir užsitęsusių organizacinių darbų etatai nebuvo užimti.

Komisijos veiklos pradžioje buvo numatyta skirti vietinius pareigūnus, atsižvelgiant į 1791 m. įkurtą miestų administracinį suskirstymą (apygardas), bet vėliau imta kurti atskirą policinę administraciją. Ši reforma buvo įgyvendinta tik 1792 m. gegužės mėnesį. Policijos komisijos administracija galutinai buvo suskirstyta į intendantūras (pirmą kartą intendantūros paminėtos 1792 m. kovo mėnesį). LDK buvo įkurtos 8 intendantūros: Vilniaus, Gardino, Kauno, Žemaitijos, Polocko (arba Breslaujos), Naugarduko, Bresto ir Minsko. Policijos administracija nesutapo nei su valstybine, nei su miestų administracija. Kiekvienai intendantūrai buvo paskirti policijos pareigūnai – po intendantą⁵⁰ ir jam į

⁴⁷ Plačiau: A. Za h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 138–205; L. G l e m ž a, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 82–89.

⁴⁸ 1792 01 23 Ordynacja ekonomiczna i sądowa dla komisji policji oraz wszelkich urzędów policyjnych z mocy prawa przez tą komisją ułożona [druk]: saugoma *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, 174, l. 521–574a.

⁴⁹ Ten pat, l. 530a.

⁵⁰ LDK intendantūrų intendantais paskirti 8 bajorai: Žemaitijos – Mykolas Nagurskis (Michał Nagórski), Kauno – Antanas Slavinskis (Antoni Sławiński), Vilniaus – Kazimieras Sulistrovskis (Kazimierz Sulistrovski), Polocko – Antanas Samišča (Antoni Samiszczka), Minsko – Andrius Houvaltas (Andrzej Houwald), Naugarduko – Anupras Puslovskis (Onufry Pusłowski), Bresto – Jonas Nemcevičius (Jan Niemcewicz), Gardino – Karolis Eidzialovičius (Karol Ejdziałowicz): 1792 05 ? LDK intendantai su laisvųjų miestų priklausiusių intendantūroms, sąrašais, ten pat, f. AKP, b. 152, l. 55a–59, 71a–72a.

pagalbą du sargybiniai⁵¹, kurie turėjo prižiūrėti ir laisvųjų miestų, ir paviėtų institucijų darbą bei tvarką toje teritorijoje. Renkant pareigūnus buvo pažymėta, kad jie turi būti bajoriškos arba miestietiškos kilmės. Kiekvienas intendantas turėjo nuolat keliauti ir prižiūrėti tvarką net keliolikoje valstybinių miestų, sekti net kelių Civilinių karinių komisijų darbą bei raportuoti apie jų veiklą centrinei institucijai⁵². 1792 m. gegužę į Abiejų Tautų Respubliką įsiveržus Rusijos imperijos kariuomenei, Abiejų tautų policijos komisarai išsiuntė intendantams slaptąsias instrukcijas, kuriose buvo nurodyta pasirengti evakuacijai į valstybės gilumą⁵³.

Policijos komisijai tiesiogiai tapo pavaldūs miestų magistratai, o Civilinių karinių komisijų veiksmai – tik kontroliuojami ir derinami. Policijos komisijos santykį su Civilinėmis karinėmis komisijomis apsunveno įstatymuose nustatytų interesų susikirtimai ir vietinių institucijų tiesioginis pavaldumas įstatymų sargybai. Iš bajorų sudarytos vietinės institucijos ne visuomet palaikydavo reformų programas, susijusias su miestų ir jų gyvenotojų pakėlimo viltimis, į kurias koncentravosi Policijos komisijos veikla.

Augant Policijos komisijos administraciniam aparatui, plėtėsi biurokratija. Tai pasireiškė didėjančiu pareigūnų skaičiumi, specializacijos, dokumentacijos kiekiu, konkrečioms atvejams specialiai užvedamomis knygomis. Ypač tai atspindėjo 1791 m. sausio 23 d. Policijos komisijos įstatymas, kuris numatė keletą atskirų knygų ekonominiams ir teisminiems reikalams, nustatė darbo valandas pareigūnams (pvz., posėdžiai turėjo vykti kiekvieną dieną nuo 10 iki 14 val., o raštininkas turėjo dirbti kanceliarijoje nuo 12 iki 18 val.⁵⁴). Atskirų knygų vedimą buvo nustatęs jau „Policijos komisijos“ įstatymas, tačiau jų skaičius formuojantis Policijos komisijos aparatui toliau augo. Įstatyme buvo numatyta 18 skirtingų Policijos komisijos centrinės institucijos knygų: posėdžių protokolų, slaptų posėdžių protokolų, ekonominių reikalų memorialų, ekonominių aktų įrašų, ekonominių sprendimų, teismo aktų įrašų, teisminių sprendimų, špitolių reikalų, atskiros knygos buvo numatytos Varšuvai ir trims provincijoms, planų ir žemėlapių, pareigūnų raportų, revizijų, vertėjų, alfabetinės-dalykinės, sudarytos archyvų darbuotojų ir t. t.⁵⁵ Ne visus

⁵¹ LDK intendantūrų sargybiniais buvo paskirta 16 bajorų: Vilniaus – Danielius Kozlovskis (Daniel Kozłowski) ir Motiejus Bergenis (Mateusz Bergen), Gardino – Benediktas Lenkevičius (Benedykt Lenkiewicz) ir Juozapas Buslovskis (Jozef Busłowski), Polocko – Antanas Kozlovskis (Antoni Kozłowski) ir Juozapas Houvaltas (Jozef Houwald), Naugarduko – Juozapas Laudanskis (Jozef Ludański) ir Mykolas Lazarovičius (Michał Lazarowicz), Minsko – Ignatas Rinkevičius (Ignacy Rynkiewicz) ir Juozapas Temporovskis (Jozef Temprowski), Kauno – Antanas Kozenievskis (Antoni Korzeniewski) ir Nikodemus Bialuskis (Nikodem Białuski), Žemaitijos – Motiejus Žadeika (Mateusz Zadejko) ir Dizmas Domeika (Dyzmas Domejko), Bres-to – Jonas Kosteckis (Jan Kostecki) ir Kazimieras Sopočko (Kazimierz Sopočko): 1792 05 12 ATPK posėdžio protokolas ir lentelė, ten pat, l. 55a–59, 152–152a.

⁵² A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje...*, s. 130–131.

⁵³ 1792 05 21 ATPK slaptojo posėdžio protokolas, *AGAD*, f. AKP, b. 210, l. 25–28.

⁵⁴ 1792 01 23 Ordynacja ekonomiczna..., l. 522a, 533–537.

⁵⁵ Ten pat.

potvarkius pavyko įgyvendinti, nes reformoms pritrūko laiko, tačiau LDK teritorijoje neabejotinai kūrėsi policinės biurokratinės struktūros ir įstatyminiuose potvarkiuose, ir praktikoje. Nesuspėjęs suformuoti atskirų policijos vietinių padalinių, policines funkcijas vykdė Civilinės karinės komisijos ir jas vykdyti įpareigos miestų savivaldos.

LDK policijos komisija (1793–1794)

Prasidėjus suirutei valstybėje ir įsisteigus Targovicos bei LDK generalinei konfederacijoms, pasibaigus karui su Rusijos imperija – 1792 m. vasarą Abiejų tautų policijos komisija savo darbą baigė⁵⁶. Targovicos bei LDK generalinės konfederacijos pareigūnai patikrino komisijos darbą⁵⁷, bet veiklos neatnaujino. Kadangi buvo naikinamos visos Ketverių metų seimo naujovės, nebeliko ir Civilinių karinių komisijų. Tačiau metus trukęs konfederacijų valdymo laikotarpis parodė, kad centrinės ir vietinės policijos institucijos yra būtinos⁵⁸. 1793 m. lapkričio 23 d. viename iš paskutiniųjų savo posėdžių seimas skubos tvarka priėmė keletą įstatymų, kurie dalinai reabilitavo Ketverių metų seimo reformas. Įvykiai atspindėjo, kad net ir nepritarusi Gegužės 3 d. konstitucijai bajorijos dalis suprato, jog reformų buvo imtasi pagrįstai. Tarp šią dieną priimtų įstatymų buvo ir naujas „Policijos komisijos“ įstatymas⁵⁹, kuris dar nesulaukė išskirtinio Lietuvos istorikų dėmesio, nors pagal jį 1793 m. buvo sudaryta atskira nuo Lenkijos LDK policijos komisija. Lenkiškoji istoriografija akivaizdžiai per dažnai akcentuoja lėšų stygių atskiros nuo Lenkijos institucijos išlaikymui⁶⁰. Šios ir kitų atskirų nuo Lenkijos institucijų įkūrimas reiškė ir LDK valstybingumo bei savarankiškumo stiprinimą bendroje federacinėje valstybėje. Galima sakyti, jog LDK policijos komisija buvo Lietuvos vidaus reikalų ministerijos pirmtakas. LDK policijos komisijos būstinė buvo nustatyta Lietuvos sostinėje Vilniuje⁶¹, o tai reiškė sostinės stiprinimo tendencijas federacinės valstybės administracijoje.

⁵⁶ Paskutinis posėdis įvyko 1792 08 21.

⁵⁷ 1792 11 10 Targovicos konfederacijos ir LDK Generalinės konfederacijos (I. Buržinskis ir V. H. Juzefovičius) paskirtų asmenų įrašas, kad susipažino su slaptuoju Policijos komisijos protokolu: *AGAD*, f. AKP, b. 210, l. 49.

⁵⁸ Tuo susirūpino ir patys Rusijos imperijos pareigūnai, kuriems rūpėjo, kad sklandžiai vyktų jų kariuomenės (buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje) aprūpinimas. 1793 10 03 pasirodė projektas dėl Rusijos kariuomenės aprūpinimo, kuriame aiškinta, kad kol dar nėra įsteigta Civilinių karinių komisijų, kiekvienas pavietas paskirtų atsakingą bajorą, turintį nekilnojamojo turto, kuris kartu su Rusijos kariuomenės vadovybe turėtų prižiūrėti, kad būtų vykdomas Rusijos imperatorės įsakymas dėl Rusijos kariuomenės aprūpinimo (už teisingą kainą, pagal nustatytus svorio ir ilgio matus): ten pat, tzw. *ML*, dz. IX, b. 30, l. 56–58.

⁵⁹ 1793 11 23 Komisja policji, *VL*, t. 10, Gdańsk, 1953, s. 178–188.

⁶⁰ S. Cheliński, *Organizacja państwa polskiego według ustaw sejmu grodzieńskiego z roku 1793*, *Themis Polska*, t. 8, 1918, s. 30–32; *Akta komisji Policji Obojga Narodów i Komisji Policji Koronnej (1791–1794)*, opr. J. Jankowska, Warszawa, 1949, s. 10; A. Zahorski, *Centralne instytucje...*, s. 227–228.

⁶¹ 1793 11 23 Komisja policji..., s. 187–188.

Lentelė Nr. 1. Abiejų tautų policijos komisijos pareigūnai, paskirti tvarkyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reikalus (1791 m. lapkritis – 1792 m. balandis)⁶²

Pareigos	Pareigūnų skaičius		Metinė alga (auksiniais) 1791 10 12 pagal projektą	Alga (auksiniais) išduota 1792 03 17	Vardas, pavardė	Tarnybos laikas iki 1792 03 17 / Nominacijos data	Pastabos
	De facto	Numatyta					
Regentas	1	1	8 000	2 238,27	Juozapas Narbutas (Jozef Narbut)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga sumažinta iki 6 200 auksinų, bajoras
Saugumo sekretorius	1	1	6 000	1 805,17	Joachimas Chreptavičius (Joachim Chreptowicz)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga sumažinta iki 5 000 auksinų, bajoras
Tvarkos sekretorius	1	1	6 000	1 805,17	Jokūbas Pilchovskis (Jakub Pilchowski)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga sumažinta iki 5 000 auksinų, bajoras
Registratorius	1	1	6 000	1 805,17	Domininkas Verbušovas (Dominik Werbuszow)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga sumažinta iki 5 000 auksinų, bajoras
Teismo regentas	1	1	6 000	2 230,27	Jonas Smogoževskis (Jan Smogorzewski)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga padidinta iki 6 200 auksinų, bajoras

⁶² Sudaryta remiantis ATPK dokumentais: ten pat, tzw. ML, dz. IX, b. 152, l. 59a–61; ten pat, f. AKP, b. 151, l. 109a–113.

Regento kanceliaristai	2	10	7 po 3 000 (21 000)	10 po 722,7 (7227)	Jonas Postolskis (Jan Postolski), Albinas Dziekonskis (Albin Dziekoński), Valentinas Idžiński (Walenty Idziński), Petras Kropivnickis (Piotr Kropivnicki), Vladislavas Chreptavičius (Władysław Chreptowicz), Antanas Juzefovičius (Antoni Józefowicz), Pranciškus Oleksinskis (Franciszek Oleksiński), Juozapas Achillesas (Jozef Achilles), Simonas Olševskis (Szymon Olszewski), Ignatas Žubovskis (Ignacy Zubowski)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Metinė alga sumažinta iki 2 000 auksinų, kilme nenurodyta, bet pavardės liudija kanceliaristų kilmingumą. Specializacija nenurodyta
Saugumo sekretoriaus kanceliaristas	1						
Tvarkos sekretoriaus kanceliaristas	1						
Registratoriaus kanceliaristas	1						
Teismo regento kanceliaristai	2						
Policijos prokuratorius prie LDK asesorų teismo	1	1	4 000	1 444,14	Martynas Skšikevičius (Marcin Skrzykiewicz)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Bajoras
Policijos komisijos igaliotinis	1	1	4 000	1 444,14	Bogumilas Fergenas (Bogumił Fergen)	4 mėn. 10 d./ 1791 11 07	Bajoras
Intendantai miestų apygardose	6		Po 6 000 (36 000)	–	–	–	–
Intendantų pagalbininkai raiti sargybiniai (po 2 kiekvienam regentui)	12		Po 1 200 (14 400)	–	–	–	–
Intendantų pagalbininkai sargybiniai (po 2 kiekvienam regentui)	12		Po 1 200 (14 400)	–	–	–	–
<i>Iš viso</i>	45	17	125 800	19 999,33			

Bene nuodugniausiai 1793 m. Policijos komisijos įstatymo turinį iki šiol nagrinėjo A. Zahorski, susitelkęs į Lenkijos komisijos reikalus. Jis atkreipė dėmesį, kad Policijos komisija įgijo daugiau galių, jos veiklos arealas plėtėsi (įskaitant bažnytines ir privačias erdves), komisijai tapo pavaldžios valstybinės vietinės institucijos, su kuriomis tekdavo neretai konfliktuoti centrinei institucijai Ketverių metų seimo laikotarpiu, komisija įgijo daugiau galių miestų savivaldoms. Todėl tyrinėtojas priėjo išvados, kad Policijos komisijos, o tuo pačiu ir valstybės kišimasis į visas gyvenimo sferas smarkiai išaugo lyginant su Ketverių metų seimo laikotarpiu⁶³.

Pareigūnų skaičius atskirose Lenkijos ir LDK centrinėje Policijos komisijos institucijose sumažėjo iki 6 komisarų. Komisijos vadovu galėjo tapti vienas iš maršalų, neįtrauktų į kitas Nuolatinės tarybos institucijas, o šešiais komisijos nariais galėjo būti ketveriems metams renkami bajorai. Kitaip, nei Ketverių metų seimo laikotarpiu, miestiečių atstovams įsijungti į Policijos komisijos sudėtį nebuvo leista. Komisijai vadovavo LDK didysis maršalas Liudvikas Skuminas Tiškevičius, o jį pavadavo Rečicos pavieto pakamaris Stanislovas Valavičius. Buvęs Abiejų tautų policijos komisijos saugumo sekretorius LDK reikalams Joachimus Chreptavičius⁶⁴ buvo paskirtas LDK policijos komisijos sekretoriumi, jo žinioje atsidūrė visos miestų reikalų archyvas⁶⁵. Jo pavardės figūravimas LDK policijos dokumentuose leidžia spręsti, kad į kanceliariją perėjo Abiejų tautų policijos komisijos darbuotojai, kurie 1791–1792 m. įsitraukė į LDK reikalus (žr. Lentelę Nr. 1).

LDK policijos komisija dirbo trumpai. Veiklos pradžią liudijantis universalas buvo išsiųstas Nuolatinėi tarybai pačioje 1793 m. pabaigoje. Komisija į pirmąjį posėdį susirinko gruodžio 28 d.⁶⁶ Jau pirmajame raporte Nuolatinėi tarybai buvo iškelti lėšų, archyvo, naujų įstatymų miestams platinimo ir komisijos veiklos klausimai⁶⁷. Veiklos pradžioje LDK policijos komisija kreipėsi į Lenkijos karalystės policijos komisiją, kad į Vilnių būtų atsiųsti visi Abiejų tautų policijos komisijos archyvo dokumentai, susiję su LDK reikalais, ir pareikalavo Vilniaus žemės teismo išduoti visus Vilniaus Civilinės karinės komisijos dokumentus, juos perėmė ir išdavė kvitą⁶⁸. Tad iš esmės pirmuosius dvejus veiklos mėnesius vykdyti parengiamieji darbai.

Netrukus prasidėjęs 1794 m. sukilimas nutraukė LDK Policijos komisijos veiklą, paskubomis sukilėliai buvo pradėję kurti naują administraciją. LDK policijos komisija greičiausiai nebaigė kurti visos savo padalinių struktūros su intendantais, sargybiniais ir jų pagalbininkais, kuri pagal naująjį įstatymą turėjo apimti ir lokalius institucijos padalinius. Skunduose Nuolatinėi tarybai LDK policijos komisija akcentavo centrinių parei-

⁶³ A. Zahorski, *Centralne instytucje...*, s. 228–229.

⁶⁴ LDK pakanclerio Joachimo Liutauro Chreptavičiaus bendravardis ir bendrapavardis, kitas asmuo.

⁶⁵ 1793 12 30 LDK policijos komisijos raportas Nuolatinėi tarybai, *AGAD*, tzw. ML, dz. IX, 26, l. 231.

⁶⁶ Lenkijos policijos komisija į pirmąjį posėdį susirinko 1791 12 16: ten pat, f. AKP, b. 240, l. 96.

⁶⁷ 1793 12 30 LDK policijos komisijos raportas, informuojantis Nuolatinę tarybą apie komisijos darbo pradžią, ten pat, tzw. ML, dz. IX, b. 26, l. 230–232.

⁶⁸ 1794 02 11 Vilniaus žemės teismo protokolas, ten pat, b. 24, l. 268.

gūnų ir kanceliarijos darbuotojų poreikius: regentų, sekretoriaus, archyvistų, kasininko, raštininko, kopistų ir „kitų kanceliarijos darbuotojų“, minėjo ir intendantus⁶⁹. Intendantų veiklą liudija ir išlikęs Gardino intendanto pranešimas LDK policijos komisijai⁷⁰. Į komisijos veiklos pabaigą, matyt, jau buvo paskirti ir savo pareigas pradėjo vykdyti policijos sargybiniai⁷¹. Nors komisarais pagal 1793 m. Policijos komisijos įstatymą miestų atstovai jau negalėjo būti, vis dėlto, matyt, kuriamuose komisijos vietiniuose padaliniuose LDK policijos komisijos pareigūnais buvo ir miestiečiai.

Išvados

1775–1794 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikė centrinės policinės institucijos: Policijos departamentas (1775–1789), Abiejų tautų policijos komisija (1791–1792), LDK policijos komisija (1793–1794); bei vietinės: Geros tvarkos komisijos (1776–1789) ir Civilinės karinės komisijos (1790–1792, 1793–1794). Policinių institucijų veikla koncentravosi valstybiniuose miestuose, o 1792 m. peržengė jų teritorijas ir apėmė visas valstybines žemes. Pagrindinė policinių institucijų funkcija buvo priežiūra ir kontrolė.

Vienas opiausių valstybės klausimų buvo policinių institucijų ir jų pareigūnų išlaikymas. Lėšų taupymas buvo viena iš nesėkmingo Policijos departamento ir Geros tvarkos komisijų darbo priežasčių. Algų ir finansavimo klausimai buvo keliami nuolat. Lėšų stoka sulėtino Abiejų tautų policijos komisijos struktūros išplėtimą. Nepaisant to, Civilinės karinės komisijos, kurių komisarams algos įstatymas nenumatė, dirbo gana sėkmingai. LDK policijos komisija vykdė savo funkcijas ir remdamasi įstatymu per itin trumpą laiką sukūrė bei plėtė savo struktūrą. Policinių institucijų raidą LDK taip pat stabdė 1792–1793 m. vidinės suirutės, inspiruotos kaimyninių valstybių, taip pat laiko reformų įgyvendinimui stygius.

Kuriamų policinių struktūrų efektyvumą apsunkino nesuderinti ir aiškiau nenustatyti centrinių ir vietinių institucijų veiksmams, neapibrėžtas lokalinių institucijų pavaldumas centrinėms institucijoms, vykdytosioms tas pačias funkcijas. Tokia padėtis 1776–1789 m. labiau priminė vegetaciją nei centrinės institucijos – Policijos departamento – darbą. Visos pastangos perimti lokalinių institucijų darbo priežiūrą ir kontrolę sulaukdavo tvirto opozicijos pasipriešinimo. Šias ydas pavyko išspręsti 1792 m. *de facto*, o nuo 1793 m. pabaigos – remiantis įstatymų apibrėžta tvarka. Tai reiškė policinių institucijų hierarchizacijos ir centralizacijos įtvirtinimą.

⁶⁹ 1794 02 19 LDK policijos komisijos kreipimasis į Nuolatinę tarybą, ten pat, b. 19, l. 6.

⁷⁰ 1794 01 13 ir 1794 02 03 Gardino intendanto bajoro (vardas ir pavardė nenurodyti) raportų dėl Rusijos kareivių nužudyto bajoro ir miesto gyventojų žiaurių sumušimų nuorašai, ten pat, b. 15, l. 200.

⁷¹ LDK policijos komisijos sargybinis save įvardijo Gardino miestietis Mykolas Šavelskis, kuris 1791–1792 m. išrūpino Pervalko miesteliui privilegiją ir buvo išrinktas šio miestelio vaitu: 1794 m. M. Šavelskio skundas LDK policijos komisijai prieš Gardino magistratą, ten pat, b. 19, l. 354–357. Plačiau apie M. Šavelskį žr.: L. G l e m ž a, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų...*, p. 138–141.

Valstybės įstatymai ir vidinės institucijų darbo taisyklės vis griežčiau ir aiškiau reglamentavo darbo laiką, specializaciją, dokumentacijos pobūdį bei kiekį, posėdžių tvarką ir privalomą pareigūnų sudėtį posėdžiuose (plg. Geros tvarkos komisijas ir Civilines karines komisijas).

Policinių centrinių institucijų žemesniosios grandies (kanceliarijų, vietinių padalinių) pareigūnai turėjo aiškiai apibrėžtas veiklos taisykles, reglamentuotą pavaldumą pareigūnų hierarchijoje, nustatytą (nors dėl finansinių sutrikimų ir kintanti) atlyginimą, dažniausiai jų užimamos pareigos buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis. Galima stebėti nuoseklią tęstinę pavienių tarnautojų karjerą, neatsižvelgiant į politinius pokyčius (Joachimas Chreptavičius).

Nors 1791 m. įstatymai suteikė galimybę miestiečiams įsijungti į policinių institucijų veiklą (Policijos komisiją, Civilines karines komisijas), policinėse struktūrose galima sutikti tik vieną kitą miestiečio pavardę. Vienvaldį dominavimą išlaikė bajoriškos kilmės asmenys, ir aukštesnėje, ir žemesnėje policinių institucijų grandyse.

EVOLUTION OF POLICE INSTITUTIONS IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1775–1794

Summary

LIUDAS GLEMŽA

The following central police institutions were in operation in the Grand Duchy of Lithuania in 1775–1794: Police Department (1775–1789), Police Commission of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1791–1792) and Police Commission of the GDL (1793–1794). In addition there were local institutions such as the Great Law and Order Commissions (1776–1789) and Civil Military Commissions (1790–1792, 1793–1794). Initially the activity of police institutions was concentrated mainly in the cities but in 1792 expanded beyond their boundaries and covered all territories of the country. Among the key functions of the said institutions were supervision and control. The situation underwent changes in the period of the insurrection of 1794; however, this is already outside the chronological framework of the article.

One of the most burning issues that the state had to deal with was the maintenance of the police institutions and officers. Retrenchment was one of the reasons accountable for the ineffectual operation of the Police Department and the Great Law and Order Commissions. Employee compensation and funding related issues were continuously raised. Insufficient funding impeded the structural expansion of the Police Commission of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Despite the abovementioned situation, the operation of Civil Military Commissions was quite successful as the law did not provide for the remuneration of the commissioners. Derangement of funding did not affect the functioning of the Police Commission of the GDL which in line with the law managed to develop and expand its structure in a relatively short time span. The evolution of police institutions in the Grand Duchy of Lithuania was impeded by the General Confederation of the GDL of 1792–1793 and time deficit for the implementation of reforms.

Uncoordinated and poorly defined actions of central and local police institutions as well as the indeterminate subordination of local institutions to central ones performing the same functions affected the efficiency of the said institutions. The situation that was observable in the period from 1776 to 1789 was more reminiscent of vegetation rather than normal operation of the central institution – the Police Department. Establishment of local institutions was rather chaotic and departed from the program of the central authorities. Attempts to take over the supervision and control over the local institutions resulted in the strict objections from the opposition. These shortcomings were successfully eliminated in 1792 de facto and from late 1793 – also in accordance with the law. Thus the hierarchization and centralization of police institutions was anchored.

Working hours, specialization, nature and amount of documentation, order of meetings and mandatory composition of officers at the meetings was in a stricter and more explicit way regulated by national laws and internal operation rules of the institutions (cf. the Great Law and Order Commissions and Civil Military Commissions). Officers of low-ranked central police institutions (chancery and local subdivisions) were issued with strictly defined operating procedures, knew their subordination in the hierarchical system of officers, had fixed (though fluctuating due to financial issues) salary which normally was their only means of support. It is possible to track down the continuous career of the officers despite the political changes.

Gauta 2011 m. gruodžio mėn.

Liudas G l e m ž a. Humanitarinių mokslų (istorija) daktaras. Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas (2010–2011 m.), Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai vyresnysis muziejininkas. Mokslinių interesų kryptis: XVIII a. Lietuvos istorija.

El. paštas: liudasglemza@lietuvospilys.lt